

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра міжнародних економічних відносин та
європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СЛЮСАРЧУК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 339.9.01

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

073 «Менеджмент» спеціалізація «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Забуранна Леся Валентинівна,
д.е.н., професор

АНОТАЦІЯ

Слюсарчук О.М. Перспективи розвитку міжнародного туризму. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 073 “Менеджмент” спеціалізація “Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”. – Поліський національний університет, Житомир, 2020. Актуальність дослідження тематики розвитку міжнародного туризму обумовлена сучасними глобальними тенденціями, які, з однієї сторони створюють всі сприятливі умови для подорожей, розвитку відповідної інфраструктури та бізнесу, з іншої сторони – події 2019-2020 років, засвідчили, що туристичний бізнес найбільше постраждав від негативного впливу світової пандемії “COVID-19”.

У теоретичному розділі 1 “Теоретичні та методологічні засади розвитку міжнародного туризму” досліджено теоретичні і економічні підходи до розвитку туристичного бізнесу, виокремлено технології та моделі розвитку міжнародного туристичного бізнесу. У аналітичному розділі 2 “Аналіз сучасного стану розвитку міжнародного туризму” проаналізовано сучасні тренди на ринку туристичних послуг, досліджено вплив світової пандемії “COVID-19” на індустрію міжнародного туризму. У рекомендаційному розділі 3 “Перспективи розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів” виокремлено напрями адаптації міжнародного туризму до сучасних викликів, проведено моделювання перспектив розвитку міжнародного бізнесу.

Об’єктом проведеного кваліфікаційного дослідження є процес розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів. *Предметом* дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів організаційно-економічного розвитку міжнародного туризму.

Ключові слова: міжнародний туризм, глобальні виклики, пандемія “COVID-19”, глобалізація, диверсифікація, ефективність.

ANNOTATION

Slyusarchuk O.M. Prospects for the development of international tourism. - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 073 "Management" specialization "Management of foreign economic activity". - Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

The relevance of the study of international tourism is due to current global trends, which, on the one hand create all favorable conditions for travel, development of infrastructure and business, on the other hand - the events of 2019-2020, showed that the tourism business has suffered most from the negative impact of global pandemic "COVID-19".

Theoretical section 1 "Theoretical and methodological principles of international tourism" explores the theoretical and economic approaches to the development of tourism business, highlights the technologies and models of international tourism business.

Analytical section 2 "Analysis of the current state of international tourism" analyzes current trends in the market of tourist services, the impact of the new global pandemic "COVID-19" on the international tourism industry. In the recommendation section 3 "Prospects for the development of international tourism in the context of modern global challenges" highlights the areas of adaptation of international tourism to modern challenges, modeling the prospects for the development of international business.

The object of the qualification research is the process of development of international tourism in the conditions of modern global challenges.

Key words: international tourism, global challenges, pandemic "COVID-19", globalization, diversification, efficiency.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	8
1.1. Теоретичні і економічні підходи до розвитку туристичного бізнесу....	8
1.2. Фактори, що вплинуть на зростання розвитку туристичної галузі у світовій економіці.....	9
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ.....	11
2.1. Сучасні тренди на ринку туристичних послуг.....	11
2.2. Вплив світової пандемії «COVID-19» на індустрію міжнародного туризму.....	14
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	17
3.2. Моделювання трендів розвитку міжнародного бізнесу з урахуванням сучасних глобальних викликів.....	17
3.1. Економічні напрями адаптації міжнародного туризму до сучасних викликів «COVID-19».....	24
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28
ДОДАТКИ.....	33

Вступ

Актуальність. У 2018-2019 роках в усьому світі було зафіксовано 1,5 мільярда міжнародних прибуттів туристів. Зростання відбулося на 4% порівняно з попереднім роком. Аналогічний тренд прогнозувався на 2020 рік, що підтверджує туризм як провідний та стійкий економічний сектор. Водночас, останні світові події, а саме пандемія та обмеження, які були введені після неї зробили суттєвий вплив на сферу туристичного бізнесу. Ситуація яка склалася у сфері міжнародного туризму вимагає відповідального управління подальшим розвитком туристичного бізнесу, реформатуванням послуг, що надаються, щоб найкраще використовувати можливості, які туризм може створити для населення та економік країн у всьому світі.

Актуальність дослідження тематики розвитку міжнародного туризму обумовлена сучасними глобальними тенденціями, які, з однієї сторони створюють всі сприятливі умови для подорожей, розвитку відповідної інфраструктури та бізнесу, з іншої сторони – події 2019-2020 років, засвідчили, що туристичний бізнес найбільше постраждав від негативного впливу світової пандемії “COVID-19”. Відповідно наразі значна кількість людей, які були зайняті у цій сфері, втратили роботу та можливість заробляти кошти, сплачувати податки. Ситуація потребує відповідного державного регулювання з метою зменшення негативних наслідків для операторів туристичних послуг. Вищезазначене обумовлює актуальність даної проблематики.

Мета кваліфікаційного дослідження полягає у розробці теоретичних та прикладних рекомендацій щодо розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів. У процесі досягнення мети дослідження було вирішено такі завдання:

- ✓ проаналізувати теоретичні і економічні підходи до розвитку туристичного бізнесу;
- ✓ виокремити фактори, що вплинуть на зростання розвитку туристичної галузі у світовій економіці;

- ✓ проаналізувати сучасні тренди на ринку туристичних послуг
- ✓ встановити вплив світової пандемії «COVID-19» на індустрію міжнародного туризму;
- ✓ окреслити напрями адаптації міжнародного туризму до сучасних викликів;
- ✓ здійснити моделювання перспектив розвитку міжнародного бізнесу з урахуванням сучасних глобальних трендів;

Об'єктом кваліфікаційного дослідження є процес розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів.

Предметом кваліфікаційного дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів організаційно-економічного розвитку міжнародного туризму.

У процесі виконання дослідження використовувалися наступні методи економічних та соціальних досліджень: абстрактно-логічний (при вивченні та уточненні сутності поняття розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів); метод структурного підходу (при обґрунтуванні сутності розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів); монографічний (при розробці шляхів удосконалення системи розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів); економіко-статистичний (при оцінці розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів, ефективності відповідної державної політики); табличний і графічний методи при дослідженні трендів розвитку туристичного бізнесу у різних регіонах тощо.

Інформаційними джерелами дослідження були законодавчі і нормативні акти України, спеціальна наукова література щодо розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів, періодичні видання, звітність туристичних компаній, результати власних досліджень, а також інформаційні ресурси світової інформаційної мережі *Internet* щодо розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів.

Перелік публікацій автора за темою дослідження:

1. Слюсарчук О.М. Перспективи розвитку туризму в умовах сучасних глобальних викликів. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, 23 червня 2020 року. – Житомир : ЖНАЕУ, 2020. –с. 282-284

2. Слюсарчук О.М. Вплив світової пандемії “COVID-19” на індустрію міжнародного туризму. Сучасний профіль міжнародних економічних відносин в умовах пандемії: збірник тез наукових робіт учасників студентської наукової конференції (м. Житомир, 26 листопада 2020 р.) / Поліський національний університет. – 2020. с. 35-37.

3. Слюсарчук О.М. Економічні наслідки пандемії “COVID-19” на індустрію міжнародного туризму. Механізм управління розвитком територій: збірник тез наукових робіт учасників студентської наукової конференції (м. Житомир, 2020 р.) / Поліський національний університет. – 2020. с. 371-373.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Основні наукові положення й висновки кваліфікаційного дослідження можуть слугувати обґрунтуванням перспективи розвитку туризму в умовах сучасних глобальних викликів.

Структура та обсяг роботи. Представлена кваліфікаційна робота, в якій досліджені питання розвитку міжнародного туризму, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст кваліфікаційної роботи викладений на 34 сторінках, містить 1 таблицю, 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Теоретичні і економічні підходи до розвитку туристичного бізнесу

Розвиток туристичного бізнесу має досить довгу історію. Слово «туризм», яке походить від *tourisme* (французькою) – обхід, об'їзд, прогулянка, подорож. У подальшому, у зв'язку зі стрімким розвитком туризму, розвитком країн та відповідного логістичного сполучення між ними та перетворенням туризму на масове явище, з'явилися інші трактування даного поняття [1,6-7].

Аналіз наукової літератури щодо розвитку міжнародного туризму дозволяє стверджувати, що, всі дефініції туризму, що існують, можна поділити на дві групи: робочі та концептуальні [4].

Відповідно сучасних наукових підходів туризм можна розглядати:

- як соціальне явище та процес, як метод пізнання духовних та матеріальних цінностей, що створені людством;
- з точки зору тимчасового виїзду особи за межі її постійного місця проживання на певний період часу;
- як один із методів залучення іноземної валюти до країни у результаті розвитку туристичної інфраструктури;
- як систему підприємств, що надають певні послуги для внутрішніх та зовнішніх користувачів;
- як підсистему загальної соціоекономічної системи країни, що обумовлює взаємодію туристичної інфраструктури (об'єкта туризму) з туристами (суб'єктами туризму) за рахунок наявної бази та відповідного ресурсного забезпечення [3-7].

Проблематику дослідження розвитку туристичної сфери регіонів України висвітлено у працях вітчизняних вчених: О. О. Бейдика, Л. С. Гринів, В. Г. Гуляєва, М. І. Долішнього, В. Ф. Кифяка. Впливом світової пандемії сьогодні в більшості випадків займаються не конкретні вчені, а світові організації, зокрема UNWTO. Також, такі світові вчені як Бадрі Нараянаном Гопалакришнан, Ральфом Пітерсом та Девідом Ванцетті під загальним керівництвом Памели Кокс Гамільтон, директора Відділу міжнародної торгівлі та сировинних товарів, ЮНКТАД, розглядали дану проблематику на конференції ООН з торгівлі та розвитку у 2020 році [9-10]. Водночас, значний вплив пандемії на розвиток туристичного бізнесу у всьому світі свідчить про необхідність системного дослідження даної проблематики.

1.2. Фактори, що вплинуть на зростання розвитку туристичної галузі у світовій економіці

Всебічне вивчення сучасного стану, проблем та тенденцій туристичної галузі щорічно проводять такі міжнародні організації, як Світовий економічний форум, Всесвітня туристична організація ООН та Всесвітня рада з питань туризму та подорожей). На основі аналізу та порівняння річних звітів цих організацій про подорожі та туризм можна виявити фактори, які впливатимуть на зростання туристичної галузі, визначати географію туристичних потоків та загальносвітові тенденції розвитку туристичної галузі [9-11].

Виокремленими у процесі дослідження факторами, що вплинуть на розвиток туристичної галузі у світовій економіці є наступні:

- поступове відновлення світової економічної кризи, зростання купівельної спроможності;
- зміни поведінкових стереотипів, популяризація культури подорожей серед широкого кола споживачів;
- зниження вартості туристичних послуг через падіння цін на нафту та

енергію та, як результат, дешевші транспортні та енергетичні витрати у логістичних переміщеннях;

- подальші процеси глобалізації, які призведуть до лібералізації візових режимів між багатьма країнами та розмивання кордонів та зменшення перешкод для пересування та подорожей;

- роботизація та автоматизація процесів, використання штучного інтелекту призведе до звільнення багатьох людей, які отримуватимуть базовий дохід, але матимуть достатньо вільного часу для туризму та подорожей.

У сучасних умовах глобальних викликів та враховуючи стрімкий технологічний розвиток, на географію туристичних потоків і напрямків впливає кілька факторів:

- рівень безпеки для певного туристичного напрямку;
- деякі валюти стабілізуються по відношенню до інших національних валют, що впливає на рівень купівельної спроможності туристів як з точки зору зростання, так і зниження;

- діяльність певного туристичного напрямку з метою підвищення власної туристичної конкурентоспроможності. Пріоритет розвитку туристичної галузі для державних (місцевих) органів влади країни (призначення).

Загальний моніторинг туристичної галузі за останні 10 років дозволяє виокремити світові тенденції розвитку туристичної галузі:

- зростання транснаціоналізації міжнародної туристичної галузі, що супроводжується реалізацією спільних програм та утворенням глобальних корпоративних асоціацій;

- безпрецедентний масштаб і всебічний характер туристичного руху;
- формування єдиного світового туристичного ринку;
- інформатизація різних секторів туристичної галузі, яка замикається у глобальній Інтернет-інформаційній мережі;

- посилення конкуренції на світовому та регіональних ринках;

- впровадження інноваційної парадигми як фактора конкурентоспроможності в туристичній практиці.

Вищезазначені характеристики та тренди розвитку міжнародного туристичного бізнесу були характерними для більшості країн світу та їх можна було передбачати. Водночас, ситуації зазнала змін в умовах пандемії коронавірусу (COVID-19) та обмежень, які були введені по всьому світі урядами країн.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Сучасні тренди на ринку туристичних послуг

Туристична індустрія ще два роки тому досить динамічно розвивалася, і, навіть, могла потіснити «китів» соціально-економічної сфери . Це було можливо навіть з урахування тодішньої нестабільної економічної ситуації у світі. Але 2019 рік змусив світ повністю по іншому подивитися на туристичну галузь як таку, так і на супутні галузі в цілому. Адже туристична індустрія розвивається у тісній співпраці із такими супутніми галузями як: готельний-ресторанна сфери, транспортна галузі, торгівельно-розважальний бізнес.

Тут найкраще можна побачити як збільшення попиту на послуги однієї галузі призводить до збільшення попиту на супутні послуги. Туризм – один з найголовніших напрямів у сфері послуг.

Досить довгий час туристичний сектор був драйвером розвитку і інших сфер. Збільшення подорожей також дозволило збільшити кількість гостей в готелях і, в свою чергу, розмір ринку готельного господарства . Такі ключові показники ефективності, як RevPAR (дохід за доступне приміщення), ADR (середньодобова норма) та наповнюваність, за останні десять років зросли в річному обсязі завдяки напливу туристів по всьому світу. Тим часом ще однією галуззю, яка отримала прибуток від подорожей, є авіакомпанії – де

дохід світової комерційної авіації досяг 838 мільярдів доларів США в 2019 році.

Тому світова пандемія, яка сколихнула світ наприкінці 2019 року, показала багато прогалин, які існують у різних сферах життєдіяльності кожної держави, та України зокрема. Це підняло проблему розвитку не тільки міжнародного туризму, а й самому поняттю «туризм» актуальності, а дослідження шляхів вирішення цієї проблеми – наукового і практичного значення.

Тобто з усього вище зазначеного можна зробити висновок, що проблеми даної економічної гілки суттєво зменшують як надходження до бюджету, так і суттєво скорочують попит на суміжні види бізнесу. Але враховуючи основні тенденції, туристичні агентства та індустрія туризму повинні адаптуватися до майбутнього. Уже наразі одним із напрямів адаптації є екологізація бізнесу, в тому числі і у туристичній сфері.

Уже наразі можна відмітити зростаючий світовий інтерес до екологічно чистих подорожей. У доповіді Організації Об'єднаних Націй за 2019 рік "Викиди CO₂, пов'язані з транспортом у туристичному секторі", туризм виявився суттєвим фактором, що сприяє зміні клімату. У наш час зростаюча кількість туристів починає усвідомлювати негативний вплив їх поїздок на постраждалі регіони. Як результат, все більше і більше туристів у світі вірять у важливість стійких подорожей та вибору зелених подорожей. Один із способів застосувати це на практиці - зупинитися в екологічно чистих або екологічних приміщеннях - концепція, яка допомогла таким компаніям, як Airbnb, стати більш популярними.

Іншим фактором, який, як передбачається, суттєво вплине на світову туристичну галузь у 2020-2021 роках та, мабуть, на наступні роки, є пандемія коронавірусу (COVID-19). Оскільки країни запровадили суворі обмеження на подорожі, щоб стримати поширення хвороби, національний та міжнародний туризм різко зупинився.

За підрахунками, глобальний дохід індустрії подорожей та туризму впаде на 17 відсотків у 2020 році. Розглядаючи регіональну структуру доходів від туризму, прогнозувалося, що в Азії відбудеться найбільше зменшення доходів, а також найбільша втрата зайнятості в галузі туризму від COVID-19 у всій галузі. Хоча довгострокову економічну шкоду, спричинену пандемією COVID-19, поки що неможливо повністю оцінити, застій суспільного життя вже впливає не тільки на туризм, але і на галузі, пов'язані з туризмом, наприклад, глобальне відвідування ресторанів, театральні вистави та заходи.

Тому вплив, який на даний момент спричинила пандемія на сферу туризму важко проаналізувати, а спрогнозувати ще складніше.

За даними ВОЗ до червня 2020 року COVID-19 заразив більше ніж 10 мільйонів чоловік і став причиною смерті понад 500000 чоловік у всьому світі. У глобальному масштабі темпи розповсюдження не йдуть на спад, а з огляду на статистичні данні жовтня-листопаду 2020 року, лише посилюється.

Щоденні випадки захворювання в Європі і Західній частині Тихого океану після покращення ситуації знову підвищуються, також вірус не здає своїх позицій у таких регіонах як Північна і Південна Америка, Південно-Східна Азія і Африка.

Як один із методів боротьби з вірусом більшість країн закрили свої кордони для відвідувачів і туристів. Всесвітня туристська організація ООН повідомила в другому кварталі 2020 року, що вперше в історії 100% напрямків у світі ввели обмеження на поїздки.

В результаті міжнародний туризм був майже повністю припинений, а внутрішній туризм обмежений умовами ізоляції, введеними в багатьох країнах. Хоча деякі напрямки почали повільно відкриватися, багато хто побоюється міжнародних поїздок або не можуть собі цього дозволити через економічну кризу.

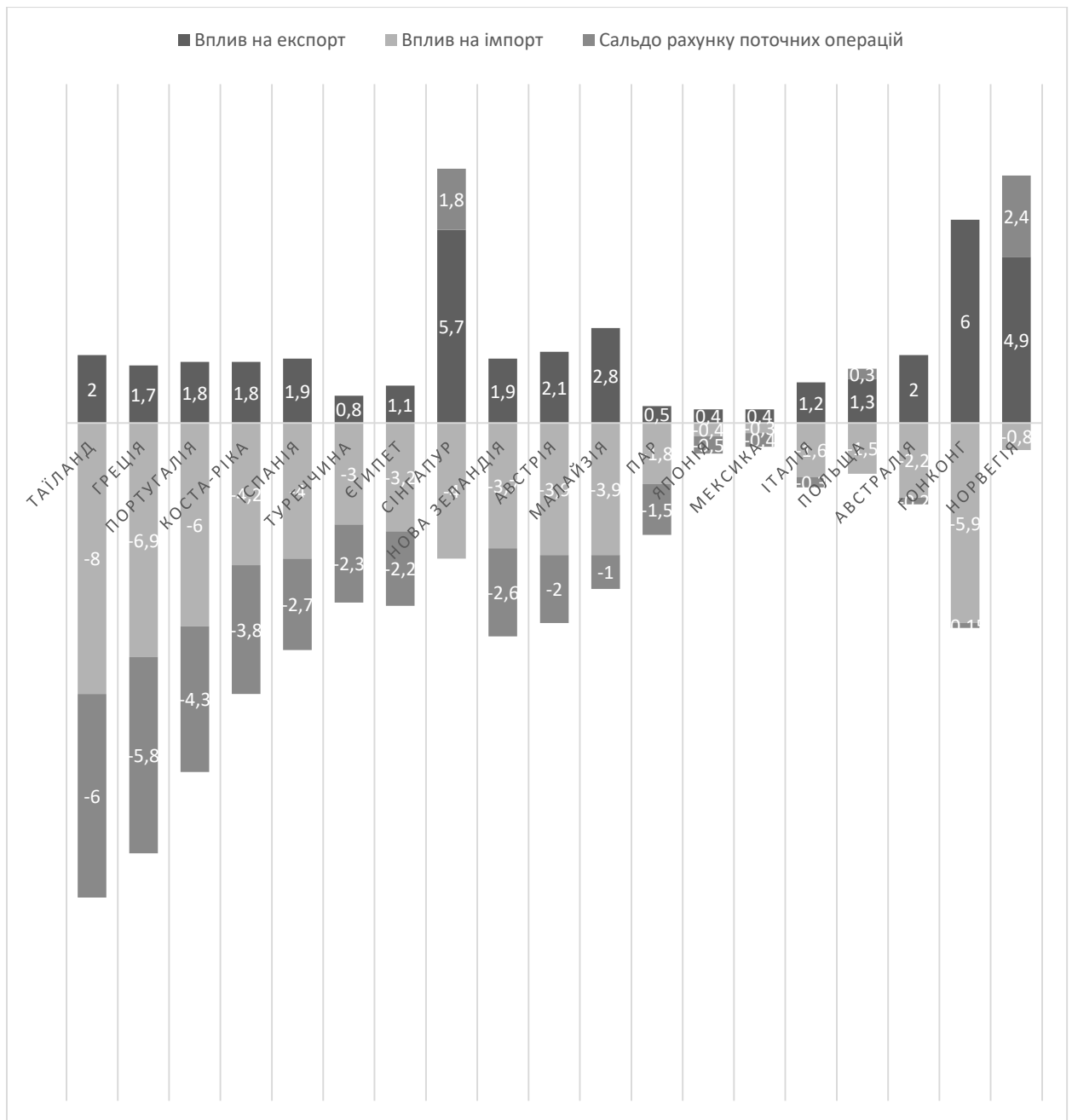
2.2. Вплив світової пандемії «COVID-19» на індустрію міжнародного туризму

Індустрія туризму була одним з найбільших світових ринків, поки світ не зіткнувся в 21 столітті з новим викликом - пандемією COVID-19. Туризм - найважливіший сектор світової економіки. У 2019 році на сектор туризму припадало 29 відсотків світового експорту послуг і близько 330 мільйонів робочих місць у всьому світі. Це важливе джерело доходу і зайнятості для високорозвинених і країн, що розвиваються. Глобальне скорочення числа туристів, що прибувають в країну, може мати руйнівні економічні наслідки, оскільки деякі країни, що розвиваються сильно залежать від туризму. У деяких країнах, наприклад в декількох малих острівних державах, що розвиваються (Моразі), туризм становить більше половини ВВП.

Пов'язані з пандемією обмеження, скасування рейсів і закриття кордонів можуть перешкодити не тільки планам на відпочинок. Однак різке падіння туризму матиме неабиякий вплив на країни, які покладаються на іноземних туристів, з потенційно великомасштабними наслідками для їх національної економіки.

Згідно з нещодавно опублікованим звітом МВФ, який стосується тому числі і зовнішнього сектору за 2020 рік, Коста-Ріка, Греція, Марокко, Португалія і Таїланд можуть виявитися в числі найбільш постраждалих, оскільки втрати доходів від туризму перевищать 3 відсотки ВВП.

На рисунку 1 розраховується прямий вплив туризму на імпорт, експорт і сальдо рахунку поточних операцій за сценарієм, який передбачає поступове відновлення роботи в вересні, але падіння приблизно на 70 відсотків доходів від туризму і прибуттів від міжнародного туризму в 2020 році.

**Рис.1. Вплив пандемії на експортно-імпорتنний потенціал країн
(%від ВВП)**

Примітка. Побудовано автором за даними ВОЗ.

Наприклад, у Таїланді зменшення обсягів туризму через COVID-19 може зменшити загальний експорт країни на 8 відсоткових пунктів і може знизити частину 7-відсоткового загального профіциту поточного рахунку, який країна мала у 2019 році.

Сума міжнародних туристичних витрат Японії в 2018 році (20,1 млрд. дол. США) призвела до того, що Японія посіла 16 місце в "Рейтингу витрат на міжнародний туризм за країнами / регіонами" у 2017 році.

Туризм - це головний економічний сектор у Середземноморському регіоні, який становить 30% світового туристичного потоку, і це головне регіональне туристичне призначення у світі. Канадський імпорт туристичних послуг у березні скоротився на 32,6% до 2,7 млрд. доларів, оскільки пандемія COVID-19 та пов'язані з нею обмеження на подорожі різко зменшили кількість канадських туристів, що виїжджають за кордон.

Перспективи для менших країн, що залежать від туризму, є ще більш негативними (рис.2). Діаграма про зовнішній сектор зосереджена на середніх та великих економіках, але, за тим самим сценарієм, деякі менші держави, які особливо залежать від туризму, можуть мати значно більший прямий вплив на їх сальдо торгового балансу та поточного рахунку.

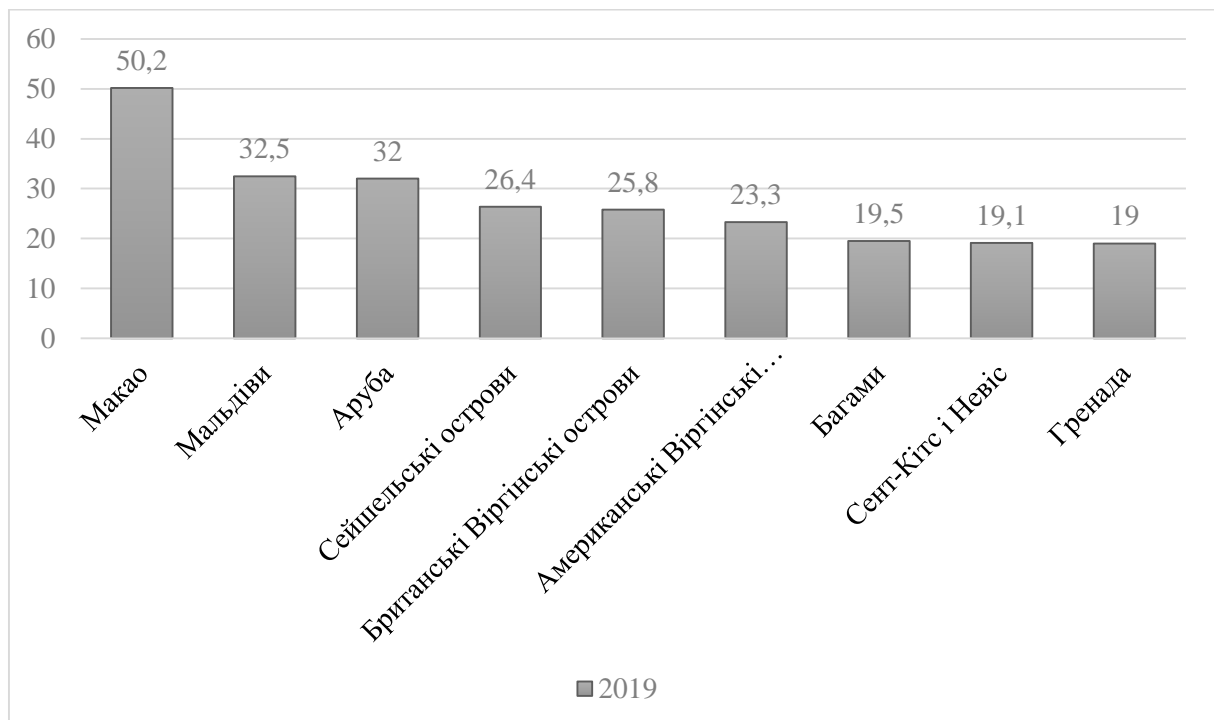

Рис.2. Країни з найбільшою часткою ВВП, створеного прямими подорожами та туризмом у всьому світі в 2019 році, %.

Примітка. Побудовано автором заданими <https://www.statista.com/>.

Якщо ж розглянути більш детально діаграму, то можна чітко побачити, що острівні держави де доходи від туризму складають близько 50 %, зокрема (Макао – 50,2%), мають нищівний вплив на стан своєї економіки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що загальний ефект, від зниження туризму вплине на залишки поточних рахунків, але він може бути меншим, ніж передбачається. Менші країни, що залежать від туризму, і навіть більші економіки з великою туристичною галуззю можуть спостерігати компенсаційні непрямі наслідки. Наприклад, менші країни з меншими внутрішніми ресурсами часто покладаються на більше імпорту для підтримки своєї туристичної галузі. Падіння експорту туризму та економічна активність, яку він рухає, як прямо, так і опосередковано, призведе до відповідного падіння імпорту - зменшуючи загальний вплив на сальдо поточного рахунку.

Враховуючи вищезазначене, без відповідної державної підтримки та регулювання значна частина операторів туристичних послуг можуть втратити свій бізнес. Дана ситуація може бути характерною не для окремих країн, а для окремих регіонів.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Моделювання трендів розвитку міжнародного туристичного бізнесу з урахуванням сучасних глобальних викликів

Дослідження трендів розвитку міжнародного туристичного бізнесу за останні 10 років дозволяють виділити основні тенденції які намітилися у даній сфері бізнесу. Основними серед них є:

- ✓ зміна географічного розподілу міжнародних поїздок;

- ✓ перевага онлайн-продажів туристичних послуг;
- ✓ зростання індивідуальних подорожей;
- ✓ зростання сегменту оздоровчого туризму;
- ✓ підвищення попиту на безпеку;
- ✓ виникнення та диференціація нових видів туризму;
- ✓ проаналізуємо кожен з них більш детально.

Зміна географічного розподілу міжнародних поїздок. Як уже згадувалося раніше, відбувається поступовий перерозподіл туристичних потоків на зростання туристичних напрямків в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та Америці. Ці тенденції зумовлені в першу чергу політикою лібералізації виїзного туризму та заохочення подорожей Китайською Народною Республікою. Лише у 2016 році кількість китайських громадян, які виїжджають за кордон, досягла понад 122 мільйонів людей, які витратили за кордон 109,8 мільярда доларів [8]. Країни, які китайці обирають як туристичні напрямки, в основному знаходяться в АТР. Причини зростання туристичних потоків в Америці в першу чергу зумовлені стабілізацією курсу долара США, що призводить до збільшення кількості поїздок громадян США до країн Центральної та Південної Америки. Крім того, спостерігається тенденція зменшення зростання туристичної привабливості в таких традиційних напрямках, як Європа. Це спричинено як перенасиченням ринку, так і зміною популярних видів туризму: терапевтичний, рекреаційний, активний та пригодницький типи туризму замінюють традиційний культурний та пізнавальний туризм. Таким чином, країни, які обрали напрямком охорони здоров'я одним із пріоритетів (Туреччина, Індія, Таїланд, Балі), а також екзотичні країни стають конкурентоспроможними напрямками.

Перевага онлайн-продажів туристичних послуг. З бурхливим розвитком інформаційних технологій такі послуги, як бронювання квитків для туристів та перевезення багажу, бронювання місць у помешканнях, вибір туру та організація дозвілля під час подорожі, все частіше реалізуються через Інтернет-послуги. Існує нова глобальна форма впровадження туристичного

продукту - ETravel. Зокрема, частка сектору Інтернету в галузі туризму зростає на 1700% у 2011–2018 рр. І понад 45% туристів використовують свої смартфони для замовлення туру [9]. Протягом наступних чотирьох років ще 1 мільярд людей у всьому світі перейде на онлайн-ринок, і слід мати на увазі, що для переважної більшості споживачів єдиним персональним цифровим пристроєм, що використовується, буде смартфон [12].

Отже, зараз необхідно враховувати тенденції у створенні електронних порталів з продажу туристичних послуг. На ринку швидко завойовуються такі онлайн-послуги: Strip, Booking, Tripadvisor тощо. Однак інформатизація простору призвела до появи так званих "віртуальних турів", які подорожують в Інтернеті, фактично не залишаючись у цьому певному місці.

Google розробив і запустив кілька підходів для подорожей в Інтернеті майже з усіх найпривабливіших місць у світі: Google TourBuilder (самостійне планування подорожей), Google Street View (віртуальні тури туристичних міст), Google Earth (Землі та геолокація через космічні супутники) та Карти Google (глобальна навігація) на основі власних Інтернет-послуг. Зокрема, Google розробив 3D-екскурсію українськими музеями просто неба.

Темпи популярності віртуальних турів швидко зростають: у липні 2017 року поїздка на Міжнародну космічну станцію стала доступною через портал Google Street View. З одного боку, ця тенденція неминуча при глобалізації та інформатизації, але з іншого боку, це певна загроза та виклик існуванню туристичної галузі як такої. Адже з популяризацією нових способів подорожей “не виходячи з дому” частка реальних туристичних потоків зменшується.

Зростання індивідуальних подорожей. Індивідуальні тури та персоналізація турів стають дедалі популярнішими з розширенням глобального ринку послуг та підвищення якості. Персоніфікація турів означає індивідуальний підбір компонентів туристичних послуг, які складають туристичний продукт мандрівником відповідно до його потреб. Зараз для українських туристів створений Інтернет-портал Zruchno.travel для самостійної організації подорожей по країні. Водночас розвиток Інтернет-

послуг сприяв розвитку самостійних подорожей, появі так званих "селфітуристів". В даний час групові тури рекомендовані лише для китайського ринку. Однак тенденція до незалежної організації подорожей буде і надалі зростати, тому традиційні туристичні компанії повинні переорієнтуватись на потреби ринку: перевести послуги в Інтернет, змінити бізнес-моделі та канали зв'язку з потенційними клієнтами.

Зростання сегменту оздоровчого туризму. Збільшення тривалості життя в розвинених країнах, культ молодості та довголіття призвели до стрімкого зростання попиту на подорожі для здоров'я та оздоровлення. Дохід від медичного туризму зріс із 40 млрд. доларів США у 2004 р. до 500 млрд. доларів США у 2012 р., що становить 14% загальних доходів від туристичної галузі (3 трлн. 200 млрд. доларів США) загалом, або 1,8% світового ВВП. У розвинених країнах світу оздоровча сфера становить значну частину економіки держави. За даними Бюро перепису населення США, щорічний дохід сектора охорони здоров'я в 2012 році становив близько 1,7 трильйонів доларів США. Дані Світового банку вказують, що витрати на охорону здоров'я в Європейському Союзі можуть зрости з 8% ВВП у 2000 році до 14% до 2030 року [9-11].

Збільшення попиту на індивідуальне тимчасове проживання порівняно з готелями. Тенденції персоніфікації, індивідуальних турів, диверсифікації особистої їжі (вегетаріанство, спеціальні дієти тощо) та розвиток аматорського туризму призвели до зростання попиту на індивідуальні засоби тимчасового розміщення, такі як квартири, вілли тощо.

Підвищення попиту на безпеку. Цивілізаційні виклики, пов'язані з тероризмом, військовими конфліктами, політичною нестабільністю та стихійними лихами, спричинили підвищений попит на безпеку під час туристичних поїздок. Всесвітньо відома організація Світовий економічний форум (ВЕФ) щороку публікує звіт про безпеку в туризмі за окремими країнами. Таким чином, згідно звіту за 2018 рік, найбільш безпечними країнами для туризму та подорожей є Фінляндія, ОАЕ, Ісландія, Гонконг, Сінгапур. Натомість Україна у 2018 році увійшла до десятки

найнебезпечніших країн для подорожей та туризму, поряд із такими країнами, як Колумбія, Ємен, Сальвадор, Пакистан та Нігерія [9]. Таким чином, державам, які стратегічно визначили туризм як пріоритетний напрям розвитку, необхідно скоригувати фактори, що впливають на безпеку подорожей.

Зростання потреб у екотуризмі та дотримання умов доброзичливого середовища. Так званий екомаркетинг став глобальним сучасним трендом на ринку товарів та послуг. Все більше споживачів вибирають екологічно чисті товари та послуги. Це спричинено як культом здорового способу життя, так і бажанням захищати навколишнє середовище. Подібні зміни в поведінці та способі життя потенційних туристів призвели до зростання популярності екотуризму, сільського туризму та екологічного розміщення. Крім того, набирають популярності види транспорту, які найменш забруднюють навколишнє середовище: велосипед, сегвей, водний транспорт тощо. Особливо серед мешканців мегаполісів зростає попит на відпочинок у сільських садибах та їжу фермерів. У наступному році туристи по всьому світу будуть приділяти більше уваги соціальній відповідальності туризму, а саме, вони будуть розглядати екологічні, економічні та соціальні наслідки, які вони роблять в місці відвідування. Сьогодні по всьому світу розпочато соціальні кампанії, спрямовані на виховання подібних цінностей та мотивацій для подорожей. Але подібні інформаційні кампанії, навпаки, можуть зменшити поїздки на великі відстані, оскільки сучасний мандрівник буде схильний залишатися поруч з будинком, щоб зменшити викиди вуглецевого сліду. Сьогодні туристичний бізнес повинен переорієнтуватися на такі бізнес-моделі, де чітко усвідомлюється вплив на навколишнє середовище та внесок кожного окремого туриста у відновлення ресурсів Землі.

Виникнення та диференціація нових видів туризму. Сучасні виклики цивілізаційних процесів, неупинний науково-технічний прогрес, швидкий розвиток інформаційного середовища, зростання споживання, попит суспільства на красу, довголіття і, водночас, глобалізація та радикалізація соціально-політичних процесів призвели до появи нових видів туризму, таких

як космічний туризм, торговий туризм, весільний туризм, гастрономічний туризм, політичний туризм, сентиментальний туризм, йога-тури та салони краси, антивіковий туризм тощо. Крім того, концепція індустрії вражень, яка є типовим для постіндустріального суспільства, з'являється і поширюється.

Однією з типових тенденцій є ізоляція нових напрямків від традиційних видів туризму. Наприклад, оздоровчий туризм зараз поділений на багато потужних сегментів: медичний туризм (який, у свою чергу, підрозділяється на інші види, наприклад, стоматологічний, репродуктивний тощо), оздоровчий та SPA туризм, метою якого є оздоровлення за допомогою фізіотерапевтичного та бальнеологічного процедури, салон краси, який спрямований на покращення зовнішнього вигляду, схуднення, детоксикацію тощо, омолоджуючий туризм, спрямований на відновлення молодості та довголіття. Івент-туризм також поділяється на фестивальний, весільний, кінотуризм, а релігійний туризм вже містить такі сфери, як духовний, паломницький, сентиментальний, тури до місць влади тощо.

Зміна тривалості та частоти подорожей. Швидкий перебіг подій, прискорення темпу життя та лібералізація візових процедур призвели до тенденції до скорочення тривалості міжнародних поїздок, але посилення їх періодичності. Туристи почали подорожувати частіше (в середньому 2–4 рази на рік), але терміни однієї поїздки зменшились (до 2–7 днів). Вихідні залишаються найпопулярнішим вибором подорожей для європейських країн, тоді як тривалість поїздки довша (7–10 днів) для країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що зумовлено цілями подорожі щодо здоров'я та відпочинку.

Водночас на всі дані тренди та тенденції розвитку міжнародного туризму значного впливу завдала пандемія. Перспективи цього року кілька разів знижувались з тих пір, як спалах і невизначеність продовжують домінувати. Поточні сценарії вказують на можливе зниження кількості прибулих з 58% до 78% протягом року. Вони залежать від швидкості стримування та тривалості обмежень на подорожі та закриття кордонів.

Розраховані сценарії на 2021 рік базуються на трьох можливих датах поступового відкриття міжнародних кордонів (рис. 3).

Сценарій 1 (-58%), заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів та послабленні обмежень на поїздки на початку липня.

Сценарій 2 (-70%), заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів та послабленні обмежень на поїздки на початку вересня.

Сценарій 3 (-78%), заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів та послабленні обмежень на поїздки лише на початку грудня.

За цих сценаріїв, які були спрогнозовані вище, вплив втрати попиту на міжнародні поїздки може обернутися:

- ✓ втрати від 850 млн до 1,1 млрд міжнародних туристів;
- ✓ втрата від експорту від туризму 910 млрд. доларів США до 1,2 трлн. доларів США.

Від 100 до 120 мільйонів прямих робочих місць у сфері туризму під загрозою. Це, безумовно, найгірша криза, з якою стикався міжнародний туризм від початку рекордів (1950). Вплив буде відчуватися в різній мірі в різних глобальних регіонах.

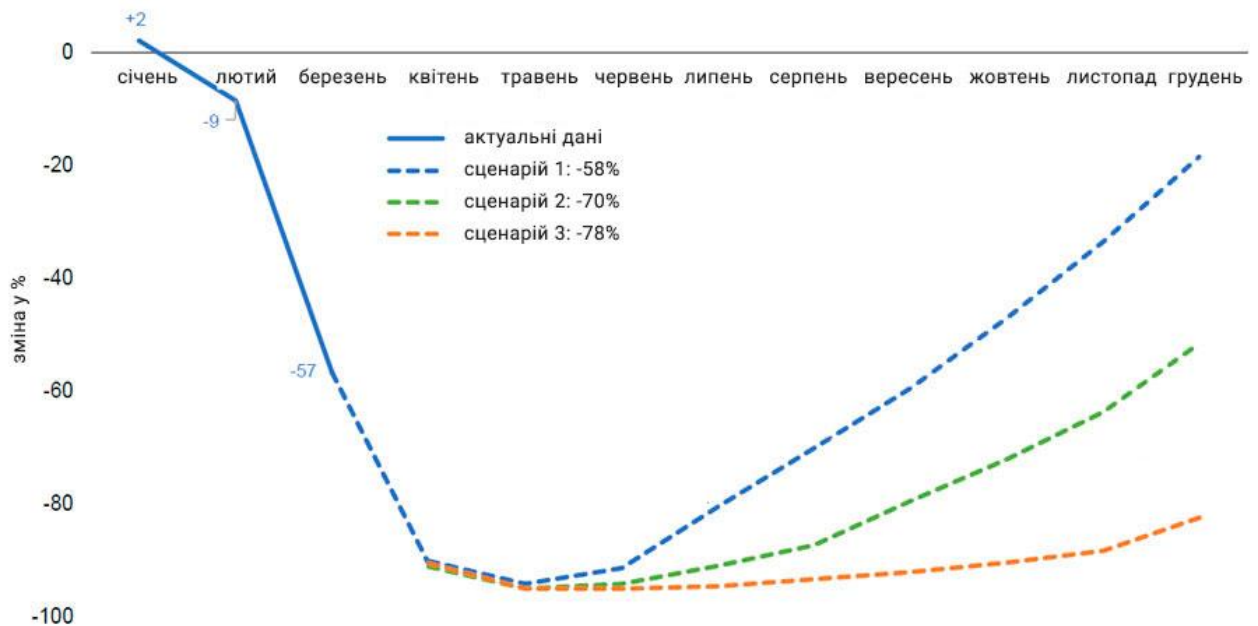

Рис. 3. Рух міжнародних туристів у 2021 році: три сценарії (щомісячна зміна за рік,%)

Експерти бачать часткове одужання в 2021 році. Очікується, що внутрішній попит відновиться швидше, ніж міжнародний, згідно з опитуванням групи експертів UNWTO. Більшість очікує побачити ознаки відновлення у кінці 2021 року. На основі попередніх криз, як очікується, подорожі для дозвілля відновляться швидше, особливо подорожі для друзів та родичів, ніж ділові подорожі.

Оцінки відновлення міжнародних подорожей є більш позитивними в Африці та на Близькому Сході, і більшість експертів передбачають відновлення до 2021 року. Експерти в Америці найменш оптимістичні і найменш вірять у відновлення в 2021 році, тоді як прогноз неоднозначний.

3.2. Економічні напрями адаптації міжнародного туризму до сучасних викликів «COVID-19»

Пандемія «COVID-19» та обмеження, які були застосовані урядами країн мали значні економічні наслідки. Так, яскраво ілюструє розвиток туристичної галузі показник, що показує прямий та загальний внесок туризму у ВВП. Він означає, що ВВП, який генерується галузями, що займаються безпосередньо туристами, включаючи готелі, туристичні агенції, авіакомпанії та інші послуги з пасажирського транспорту, а також діяльність ресторанів та підприємств дозвілля, що займаються безпосередньо туристами.

За цим показником ми можемо спостерігати стрімкий ріст галузі як загальний так і прямий, і навіть падіння в кінці 2019 не сильно вплинуло на загальний річний показник (рис.4).

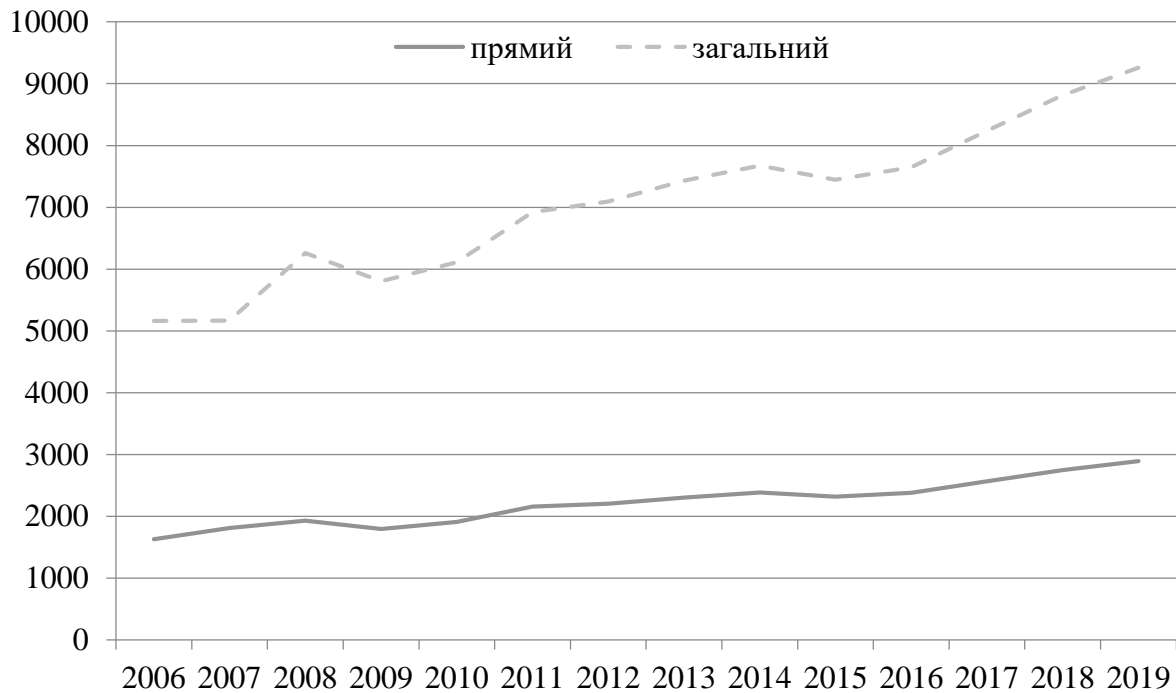

Рис.4. Прямий та загальний внесок подорожей та туризму у ВВП з 2006 по 2019 рік (у мільярдах дол. США)

Примітка. Побудовано автором заданими <https://www.statista.com/>.

Досі складно спрогнозувати темпи відновлення туризму в 2020-2021 роках. Згідно з прогнозом, загальний дохід для галузі туризму складе, за оцінками, 396,37 млрд. доларів США в 2020 році відбудеться зменшення приблизно на 42,1 % порівняно з попереднім роком. Крім того, це значно нижче, ніж початковий прогноз на 2020 рік - близько 712 мільярдів доларів.

Ряд міжнародних організацій, в тому числі МВФ, Світовий банк, ВОЗ, публікують свої щорічні прогнози та звіти, що, в тому числі, стосуються наслідків кризи спричиненої COVID-19 для економік світу. Зокрема, там є дані, які стосуються безпосередньо ситуації в Україні.

Щодо першої фіксації COVID-19 в Україні, це 03.03.2020 р., а станом на 07.11.2020 року у країні зафіксовано вже 450934 випадків захворювання та 8312 померлих. У таблиці нижче наведено основні прогнозовані показники, що були викладені у звіті МВФ та на даний момент є найактуальнішими.

Економічний прогноз розвитку міжнародної економіки

	ВВП (% змін р/р)			Інфляція (% змін р/р)			Безробіття (% робочої сили)		
	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Світ	2,9%	-3,0	5,8 %	3,6 %	3,0 %	3,3 %	-	n/a	-
ЄС	1,7%	-7,1%	4,8 %	1,4 %	0,6 %	1,2 %	-	n/a	-
Країни Європи, що розвиваються	2,1%	-5,2%	4,2 %	6,5 %	5,1 %	5,0 %	-	n/a	-
Росія	1,3%	-5,5%	3,5 %	4,5 %	3,1 %	2,9 %	4,6 %	4,9 %	4,8 %
Польща	4,1%	-4,6%	4,2 %	2,3 %	3,2 %	2,6 %	3,3 %	9,9 %	8,0 %
Білорусь	1,2%	-6,0%	3,5 %	5,6 %	5,6 %	5,6 %	0,3 %	2,3 %	1,8 %
Україна	3,2%	-7,7%	3,6 %	7,9 %	4,5	7,2 %	8,5 %	10,0 %	9,3 %

Джерело: МВФ, квітень 2020 року.

В результаті пандемії коронавірусу, прогнозується, що глобальний ринок туризму втратить 100,8 мільйона робочих місць у всьому світі в 2020 році. Тихоокеанський регіон, втратить приблизно 63,4 мільйона робочих місць, тоді як Європа, як прогнозують, стане другим найбільш постраждалим регіоном із прогнозованим падінням зайнятості на 13 мільйонів.

Для розвитку міжнародних туристичних потоків, на основі проведеного дослідження можна, сформулювати кілька основних викликів, що стоять перед країнами протягом наступного десятиліття:

- ✓ посилення спільної відповідальності та координаційної ролі урядів країн, які сприяння розвитку туризму;
- ✓ організація безпеки та своєчасне забезпечення туристів необхідною інформацією;
- ✓ потреба державної підтримки та фінансування розвитку туризму, насамперед просування туристичного продукту та розвитку туристичної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено проблему розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів, а саме в умовах світової пандемії «COVID-19», проаналізовано його вплив на економіку розвинутих країн світу, та з'ясовано вплив даної події на туристичну індустрію України. Під час дослідження використано метод статистичного дослідження, метод порівняння, аналізу та синтезу, метод узагальнення.

У теоретичному розділі кваліфікаційної роботи «Теоретичні та методологічні засади розвитку міжнародного туризму» досліджено теоретичні і економічні підходи до розвитку туристичного бізнесу, виокремлено технології та моделі розвитку міжнародного туристичного бізнесу в умовах сучасних глобальних викликів.

У аналітичному розділі кваліфікаційної роботи «Аналіз сучасного стану розвитку міжнародного туризму» проаналізовано сучасні тренди на ринку туристичних послуг, досліджено вплив світової пандемії «COVID-19» на індустрію міжнародного туризму.

У кваліфікаційній роботі доведено, що подорожі як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні стають дедалі поширенішими у всьому світі - як результат, як витрати на подорожі для відпочинку, так і витрати на ділові поїздки за останні п'ять років значно зросли. Скасування планів подорожей було першим на порядку денному у туристів та одним із ключових слів, які згадувалось у 40,81% випадків відміни подорожей. Очевидно, що туризм буде однією з найбільш постраждалих галузей пандемії COVID-19.

Результати кваліфікаційного дослідження показують, що туристичний сектор дуже чутливий і легко піддається впливу глобальних криз. Криза, що розпочалася з появою COVID-19, стала основною проблемою подорожей, навіть коли вона все ще мала місцеві масштаби.

Доведено, що хоча і досі дуже складно передбачити, коли відбудуться такі великі кризи, як епідемія, пандемія, стихійне лихо, тероризм, бути

готовими до них досить складно і дорого. План туристичного сектору може залучати туристів з різних місць, виділяти різні визначні пам'ятки, представляти впливових осіб як обличчя брендів та підвищувати репутацію туристичних місць. Проте в умовах глобальних криз усі ці плани втрачають значення та ефективність.

Обґрунтовано, що ще одним негативним аспектом цих криз є те, що туристам потрібен час, щоб повернутися до своєї старої мобільності навіть після закінчення кризи. На людей довгий час впливає «середовище страху, тривоги та невпевненості», і вони звикають залишатися на одному місці. Ця тенденція ще більше продовжує час відновлення туристичної галузі.

У пропозиційному розділі “Перспективи розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних глобальних викликів” виокремлено напрями адаптації міжнародного туризму до сучасних викликів, проведено моделювання перспектив розвитку міжнародного бізнесу з урахуванням сучасних глобальних трендів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/engli_e/status/.
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics Division [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.fao.org>
3. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 № 325/95 – ВР.
4. Александров В. В. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2010. С.268.
5. Долматов Г. М. Международный туристский бизнес: история, реальность и перспективы. [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://buklib.net/books/22017>
6. Олексенко Р., Ортіна Г. Особливості інноваційно-інвестиційної політики антикризового розвитку реального сектору економіки України.. 2018. Вип. 5 (17). С. 33–39.

7. Черненко В. А. Международный бизнес : учебник университет сервиса и экономики. 2011. – 428 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1094173/>.
8. Шамара І. М. Теоретичні підходи до визначення поняття туризм, його сутність та роль на сучасному етапі. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2016. Вип. 5. С.167-170.
9. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets>
10. . Сайт Групи Світового Банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.Worldbank.org/>
11. Сайт Порталу статистики Tradingeconomics [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com>
12. Офіційний сайт ВОЗ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.who.int/>
13. Офіційний сайт міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/>
14. Travel & Tourism Economic Impact 2017 World [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org>
15. OECD Tourism Trends and Policies 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/cfe/tourism/OECDTourism-Trends->
16. Мазаракі А.А. Детермінанти розвитку туризму [Електронний ресурс]. // Туризм ХХІ століття: глобальні виклики та цивілізаційні цінності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Пряшів, 10–11 квіт. 2019р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – С.76-78.
17. Міжнародний туризм може скоротитися на майже 80% у 2020 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zaxid.net/mizhnarodniy_turizm
18. Усвідомлений туризм. Названо головні тревел-тренди 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/style/travel/za-shcho-mozhna-zakohatisya>

19. Туристичні тренди 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zaporizhzhia.city/news/turisticni-trendi-2020>
20. Туризм 2020 – тренди, які неможливо було уявити 20 років тому [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/publications/20208210-turizm-2020-trendi-yaki-nemozhливо-bulo-uyaviti-20-rokiv-tomu>
21. Країни світу. Міжнародний туризм. Україна туристична. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/turism.ph>
22. Сучасні тенденції в економіці та управлінні : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 листопада 2018 року). У 2-х частинах. Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. 112 с. С. 93-96
23. Богомазова, И. В., и Яковенко, О. В. (2016). Рынок международного туризма: состояние и тенденции развития. Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса, 2(8), 7-14.
24. Зануда, А. Коронавірус: скільки втрачає туризм. Взято з <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51870285> (дата звернення: 10.05.2020).
25. Захаренко, І. Для тих, хто переживе карантин. В Україні запуснуть реєстр суб'єктів туристичної діяльності. Взято з <https://nv.ua/ukr/biz/markets/>
26. Карпати «4 в 1»: як заманити масового туриста. Взято з <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2841457>
27. Кифяк, В. Ф. (2003). Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги ХХІ. Кіндрик, Т. О., та Головінов, О. М. Інноваційна діяльність в туристичному господарстві України. Взято з http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64053.doc.htm
28. Крамаренко, О. Відпочинок на морі 2020: курорти України проти Європи і коронавірусу. Взято з <http://krivbass.city/news/view>
29. Крачило, М. П. (1994). Краєзнавство і туризм: навч. посіб. Київ: Вища школа. Мальська, М. П., та Бордун, О. Ю. (2005). Планування діяльності туристичних підприємств: навч. посіб. Київ: Знання.

30. Мельницька, Ю. Через коронавірус сектор туризму в ЄС у січні втратив €1 мільярд. Взято з <https://investory.news/cherez-koronaviru>
31. Парфіненко, А. Ю. (2017). Глобальні трансформації ринку міжнародного туризму та індустрії гостинності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм, 6, 175-186.
32. Фарат, О. В., та Марущак, М. В. (2012). Інноваційні напрями розвитку туристичної галузі Львівського регіону. Економіка. Управління. Інновації, 2(8). Взято з https://tourlib.net/statti_ukr/farat.htm (дата звернення: 10.05.2020).
33. Федорченко, В. К., та Дьорова, Т. А. (2002). Історія туризму в Україні. Київ: Вища школа. Цыбух, В. И. (2001). Перспективы развития национальной туристической индустрии. Гостиничный и ресторанный бизнес, 4.
34. Биржаков М.Б. Введение в туризм : учеб. [для студентов высших учебных заведений] Издательский дом Герда, 2006. 510 с., С. 39.
35. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи Економіка і прогнозування : [науковоаналітичний журнал]. – К., 2011. – № 1. – С. 104–119.
36. Вишнева Н. Как найти свое место в туристическом бизнесе? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://statuspress.com.ua/big-theme/kak-najti-svoemesto-v-turisticheskom-biznese.html>.
37. Вуйцик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». Львів, 2008. № 24. С. 35–42. 5. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 № 1282-IV
38. Інтернет видання «Сегодня.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.segodnya.ua/turizm-yak-kozirna-karta-ukransko-ekonomki-706563.html.
39. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. В.В. Худо, В.І. Цыбух. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

40. Мельник А.О. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції Вісник Хмельницького національного університету: Хмельницький, 2009. № 1. С. 76–80.

41. Мігущенко Ю.В. Обґрунтування пріоритетів спільної українськопольської стратегії транскордонного розвитку в сфері туризму в умовах підготовки до проведення Євро 2012 [Електронний ресурс].

42. Рега М.Г. Туристичний бізнес в економічному просторі України / М.Г. Рега // Теоретичні та прикладні питання економіки: [зб. наукових праць]. – К., 2009. – № 19. – С. 299–303.

43. Смаль В. Туризм і сталий розвиток Вісник Львівського університету. Серія географічна. Львів, 2005. № 32. С. 163–173.

44. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: підручник / Т.Г. Сокол ; за заг. ред. В.Ф. Орлова. К. : Грамота, 2006. – 264 с.